

POST SCRIPTUM k posterom o histórii Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u

H. ZÁMEČNÍKOVÁ

Štôla 116, 059 37, Slovenská republika

Odzneli spomienky kolegov na začiatky a tvorbu interdisciplinárneho pracoviska pre výskumné účely prvého národného parku na našom území. Na posteroch k histórii Výskumnej stanice a Múzea TANAP-u bol citovaný Zákon o TANAP-e a jeho Dodatok o funkcii a právomoci Poradného zboru. V zmysle zákonných predpisov nasledovali publikované výroky zakladateľov výskumného pracoviska a Múzea, pôvodne koncipovaného ako Tatranský ústav. 45 rokov trvania inštitúcie v Tatrách, je história živá. Mnohí naši predchodcovia sú ešte odborne i verejne aktívni, nepripomíname si teda žiadnu archeologickú minulosť. Nie som profesionálny historik, ani prírodovedec, aby som hodnotila syzifovskú prácu obetavých odborných i organizačných pracovníkov, vedcov a inštitúcií, ktoré sa podieľali na tvorbe špeciálneho výskumného pracoviska ako pre vlastné územie národného parku, tak v zmysle jeho širších geografických i spoločenských súvislostí. Analýza témy by si vyžiadala samostatnú štúdiu.

Len súčasná situácia – dilema ako ďalej, nás núti hľadať, pochopiť a upozorniť na príčiny, prečo podstata obsahovej i formálnej náplne pracoviska v Tatrách zaniká a navrhnuť “staronové” riešenie. Podstatné argumenty boli zverejnené (Janiga a Zámečniková 1998) a príslušné inštitúcie upovedomené. Je tu však ešte jedna platforma, ktorú môže post skriptum využiť: Jedno ázijské príslovie hovorí: Nohy máme v minulosti, telo v prítomnosti a budúcnosť v hlave. Nohy zanechávajú stopy. Nejedná sa ani o glorifikovanie minulosti a osôb, ani o a priori negovanie určitého časového obdobia s jeho aktérmi. Snažíme sa poznávať stopy a hľadať medzi nimi súvislosti. Rozpor, prečo sa vôbec náš dialóg o výskume, vede a kultúre v Tatrách zvrhol do polohy zákonov a nadriadených rezortov, vychádza práve z minulosti, z určitých nedôsledností vysvetľovania si zákona, kompetencií a bohužiaľ i rôznych individuálnych chcení.

Axiómou kontraverzности celých Tatier je geograficko-hospodárska poloha a ich vnímanie národom, ako pýchy Slovenska. Vysoké Tatry, neskôr prvý národný park mali skutočne takú

popularitu, že si žiaden režim nedovolil aspoň navonok a oficiálne nerešpektovať jeho výnimočnosť a pri každej príležitosti donekonečna necitovať jeho samostatný Zákon z roku 1949. Na konto vedy, výskumu a kultúry dodatok k zákonu z roku 1952. Bol to Otčenáš, ktorým sa začínala a končila každá konferencia, porada, či publikačná činnosť. Lenže medzi týmito pólmi, ostávalo veľké pole pôsobnosti pre ďalšie stopy písaných i nepísaných zákonov, pre hľadanie legálnych i nelegálnych ciest hospodársko-ekonomického, často i politicky motivovaného využívania územia. Medzi týmto dianím figurovala a musela jednať Správa TANAP-u, ktorá to skutočne nemala jednoduché. Bola ale právnym subjektom. Na druhej strane Výskumná stanica s múzeom - jedna zo zložiek Správy TANAP-u je subjektom bez právnej subjektivity, štatútu a kompetenčných právomocí a figuruje po jeho dobudovaní (v roku 1968) v podobe často sa meniacich oddelení, v personálnych zmenách a len v zmysle profesnej zodpovednosti za stav územia.

Eufória, ktorá odznela z každého referátu na Medzinárodnom sympóziu k 20. výročiu vzniku TANAP-u a chvály na novú, odovzdanú budovu Výskumnej stanice a múzea, že sme sa už v 1968 roku zaradili medzi 70 podobných inštitúcií na svete (Zámečniková 1997a), je v kontrastnom rozpore s jej ďalším osudom.

A ten závisel na dvoch aspektoch:

1. Predpokladaný Tatranský ústav mal byť interdisciplinárne pracovisko pod gesciou akademickej a kultúrnej obce. Žiadneho zo signatárov Krakovského protokolu z roku 1925 (K. Domina, V. Dvorského, J. Jandu, R. Kettnera, ani Poliakov W. Goetela, M. a S. Siedleckého, W. Szafera, S. Sokolowského), by nikdy nenapadlo uprednostňovať jeden druh výskumu na úkor druhého. Nesledoval to ani Zákon o TANAP-e z roku 1948.
2. Nakoľko územie dostal do organizačného i finančného spravovania vlastne výrobnohospodársky sektor - Ministerstvo lesného a vodného hospodárstva a Výskumná stanica s múzeom nemala svoj štatút, nemala svoj samostatný rozpočet, chciac nechciac sa celá dostáva nielen pod organizačné riadenie vyššie spomenutého ministerstva, ale hlavne toto modeluje postupne i jej obsahovú a personálnu náplň.

* Nasledujúce články autorov Zámečniková, Kňazovický, Pacl, Pačlová, Gulička, Olejník vznikli v roku 1998 na konferencii „Postavenie slovenského ekologického výskumu vysokých pohorí v Európe i vo svete“ v Starej Lesnej. Konferencia prebiehala v troch sekciách, prvá bola venovaná histórii, druhá flóre, tretia faune. Príspevky o flóre a faune boli uverejnené v Oecologia Montana, 11 (2002). Príspevky z histórie budovania výskumu v Tatrách mali byť súčasťou inej publikácie. Vzhľadom na vplyv rôznych faktorov sa tak nestalo. Autorom sme tak zostali dlžní o to viac, že niektorí ako J. Gulička, J. Pacl či L. Kňazovický už nie sú medzi nami. Myslíme si, že pohľady týchto ľudí na črty histórie výskumu v Tatrách však nemajú zostať zabudnuté. Na obdobie, keď mal v Tatrách vyrásť Tatranský ústav výskumu. Príspevky sú už históriou sami osebe a dotvárajú kolorit tohto čísla Oecologia Montana o známom-neznámom výskume v Tatrách a dianí okolo neho.

Medzi týmito dvomi aspektmi figuruje vyvíjajúca sa legislatíva ochrany prírody, ktorá v značnej miere ovplyvňovala a nakoniec zásadným spôsobom zasiahla do "histórie" TANAPu ale táto téma nepatrí do referátu.

V 1968 roku bola Správe TANAP-u a celej vedeckej i kultúrnej obci odovzdaná nová budova pre výskum a múzeum. Bola predložená koncepcia smerovania výskumnej činnosti (Dr. J. Futák, Ing. L. Kňazovický) a boli vytvorené prírodovedné oddelenia, spoločenskovedné, dokumentárne a nová expozícia múzea. Iróniou osudu je, že sa práve týmto rokom celá orientácia pracoviska, pôvodne mysleného ako Tatranský ústav, začína meniť. Reorganizácie politického i hospodárskeho charakteru postupne zamieňali význam a obsah odborných oddelení a v nezanedbateľnej miere aj ich personálne obsadzovanie. Boli to zmeny kvalitatívne na úkor polyfunkčnosti pracoviska a kvantitatívne – obsadzovaním stabilizovaných miest. Po vylúčení emócií, pri všetkej úcte ku každej a každému práci, remeslu, či vednej disciplíne, sa pri jednom rozhovore podarilo diplomaticky identifikovať tento problém Výskumnej stanice a múzea, ako odbornej enklávy pri Správe TANAP-u: "Lesníci kreuju pracovisko podľa svojich predstáv, preto si nerozumieme". Zosúladiť akúkoľvek nadčasovú ideu s antropocentrickými a často i technokratickými požiadavkami doby, je teoreticky i prakticky náročné. To sa napokon premieta i v právomoci a odbornej gescii Poradného zboru a Komisie pre vedecký výskum v Tatrách. Ich poradný hlas silne podliehal a z veľkej časti i musel aktuálnym požiadavkám doby, ktoré nútili štatutárnu organizáciu Správu TANAP-u riešiť problémy národného parku ako územia. Otázkami výskumu a Výskumnej stanice sa Poradný zbor zaoberal 8 krát, múzeom 6 krát. V porovnaní s územným plánovaním (44 krát) a športom (10 krát), to bolo omnoho menej (Vološčuk 1994a). Napokon pod vplyvom všeobecného vývoja "stratil aj Poradný zbor svoju pôvodnú funkciu najvyššieho orgánu vo veci TANAP-u" (v roku 1988) (Vološčuk 1994b) a Ministerstvo školstva – následník bývalého Ministerstva školstva, vied a umení – tútora výskumnej stanice a múzea, ukončilo svoj dosah v oblasti výskumu a múzea v Tatrách definitívne.

V týchto "zaujímavých" podmienkach Výskumná stanica a múzeum de jure prežila do roku 1995. Všetkým zainteresovaným je známy publikačný potenciál, ktorý externí i interní pracovníci tomuto územiu venovali. Menej známe sú hmotné statky, ktoré tunajší výskumní pracovníci počas 45. ročnej existencie zhromaždili pre depozity, archív, knižnicu, fotodokumentáciu a expozíciu múzea. Je to zhruba: 43 000 položiek prírodovedného charakteru, 12 000 spoločenskovedného, 30 000 knižných zväzkov, 45 000 negatívov a 30 000-ový archív (Zámečníková 1997b).

Veľkej časti odbornej i laickej verejnosti sa dilemma výskumnej stanice a múzea niekde v Tatrách môže javiť v porovnaní s akútnymi celospoločenskými a existenčnými problémami, malicherná. V zmysle pomínutelnosti svetskej a individuálnej – možno. Ibaže štúdium a zachovanie biodiverzity je obmedzené časom (Wilson 1995). Stopy, ktoré zanecháme po sebe my, bude hodnotiť budúcnosť, ak jej vôbec umožníme nastať. Nezačíname stavbu na zelenej lúke. Intelektuálny a hmotný majetok tohoto druhu a získaný tromi

generáciami nepodlieha regionálnym a rezortným meritkam. Polemizovať pre i proti je strata času a nedôstojné mysleniu konca 20. storočia. Je dostatočne známy význam výskumu akejkoľvek časti našej planéty, kdekoľvek na Zemi, všetkými dostupnými prostriedkami a vednými disciplínami (Šmajš 1995). Už teraz po sebe zanechávame stopy. Ale na stopách oficiálnych rozhodnutí a zákonov bude záležať, do akej miery pochopili a zúročili klady minulosti a vyhli sa chybám pre budúcnosť.

Každý z nás nesie hmotnú, ale aj morálnu zodpovednosť za výsledky vo svojom obore. Je jedno, či pracuje s drevnou hmotou, biomasou, vedou, kultúrou, alebo či sa musí podieľať na riešení procesov vývoja prírody a ľudskej spoločnosti. História slovenského národa sa nevyvíjala ľahko. Mnohé odborné inštitúcie nemajú vek ani troch generácií. Pri zrode myšlienky, chrániť jedinečnosť územia Vysokých Tatier a jej neskoršej legalizácie sa nevychádzalo ani z politických, ani z osobných dôvodov, ale z logických potrieb vrámci celosvetového trendu pre potreby ľudskej spoločnosti. V tejto ideii mala veda a kultúra jasné miesto s jasne určeným zastrešením. Malo by nám všetkým ísť o rozumný nadhľad, s prioritným cieľom zachovania kontinuity a nadčasovosti tak, ako to mysleli naši predchodcovia. Model riadenia Výskumnej stanice a múzea pri Správe TANAP-u, ktorý sa postupom času stále viac vzdával kompetenčnému dosahu akademickej a kultúrnej obci sa neosvedčil. Súčasnosť to plne potvrdila. Keby sa pôvodne zákonom stanovená väzba na Ministerstvo školstva, vedy a kultúry postupom času nerozplynula do nerešpektovania a obchádzania, bolo by pre Výskumnú stanicu a múzeum po roku 1995 ľahšie a jednoznačnejšie určiť nadriadený orgán.

Hmotnému i duchovnému potenciálu, sa ťažko prisudzujú finančné ekvivalenty. Nedajú sa kúpiť, ani vyrobiť na objednávku. Získavajú sa len systematickou prácou v čase a priestore. Vážme si daru vedy a jej zákonitostí. Veda, slovami spisovateľa Lorena Eiselyho nie je ľudstvu prirodzená... má pravidlá, ktoré sa musia učiť a metódy, ktoré sa musia prostredníctvom vzdelávania prenášať z pokolenia na pokolenie... potrebuje určitú jedinečnú pôdu, na ktorej môže rozkvitáť... a ak je tejto pôdy zbavená, môže podlahnúť úpadku a smrti ako ktorákoľvek ľudská činnosť, ako napríklad náboženstvo či systém vlády (Pearcyová a Thaxton 1997)... O akú pôdu v našom prípade ide, sme sa snažili zdôvodniť.

Literatúra

- Janiga, M. a Zámečníková, H. 1998: Prečo vo svete prosperuje a na Slovensku zaniká výskum vysokých pohorí. *Životné prostredie*, **32**: 43-45.
- Pearcyová, N.R. a Thaxton, Ch B. 1997: Duše vedy. *Návrat domů*, Praha.
- Šmajš, J. 1995: Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike. *Prednášky*. Brno.
- Vološčuk, I. 1994a: Teória a prax ochrany prírody Tatranského národného parku. *Zborník referátov z vedeckej konferencie k 70.výročiu Krakovského protokolu a 45.výročiu TANAPu*. Stará Lesná, p.57.
- Vološčuk, I. 1994b: Riadenie a organizácia národného parku. Poradný zbor. In: *Tatranský národný park*

- (ed. I. Vološčuk), pp. 541–542. Gradus, Martin.
- Wilson, E. O. 1995: Rozmanitosť života. Lidové noviny, Praha.
- Zámečníková, H. 1997a: História a perspektívy Múzea TANAP-u. *Múzeum*, **4**: 16–18.
- Zámečníková H. 1997b: Etnológia a národný park. *Etnologické rozpravy*, **1-2**: 79-87.

Príloha

Významné udalosti v histórii Výskumnej stanice a múzea v Tatranskej Lomnici do roku 1969

28. 10. 1952 - Nariadenie Zboru povereníkov.

1953 - Založená Výskumná stanica Správy TANAP-u. Prvý vedúci Výskumnej stanice: Ing. Július Somora. Prví pracovníci Výskumnej stanice: H. Opitz, J. Somora, J. Juračka.

5. 4. 1954 - "pre výskum a oboznamovanie širokej verejnosti s dejinami a prírodou Tatier bolo uložené zriadiť pri Správe TANAP-u v Tatranskej Lomnici Tatranský ústav, pozostávajúci z výskumnej stanice, múzea, galérie a botanickej záhrady" (Osvetová práca).

27. - 28. 4. 1954 - Poradný zbor ukladá J. Futákov, Cselényimu, I. Bohušovi a J. Somorovi vypracovať investičnú úlohu Tatranského ústavu. Tú nech je budovaný ako jeden celok s dvomi zložkami a to výskum a popularizácia výskumu (múzeum a galéria).

1957 - Ustanovenie Múzea Správy TANAP-u. Prvý riaditeľ Múzea: Ivan Bohuš. Prví pracovníci Múzea: I. Bohuš – história, L. Paclová – botanika, B. Mrhová - dokumentácia, J. Olejník - etnografia.

10. 8. 1957 - "...so zreteľom na pracovnú náplň a význam Výskumnej stanice a múzea..., treba urýchlene schváliť investičnú úlohu Tatranského ústavu..." (správa pre Zbor povereníkov do Bratislavy).

10. 8. 1957 - Plnenie úloh TANAP-u zabezpečuje 36 pracovníkov ústredia, 71 na ochranných obvodoch, 5 výskumníkov, 3 múzejníci a 16 členov Horskej služby... Každé prevádzanie výskumu v TANAP-e viažeme podmienkou, že sa zber po vedeckom spracovaní odovzdá múzeu... vedecký výskum sa prevádza v rámci celoštátneho vedeckého plánu vedeckých pracovísk ČSAV a SAV, vysokých škôl a rezortných výskumných ústavov... so zreteľom na pracovnú náplň a význam Výskumnej stanice a múzea, majú byť obidve tieto inštitúcie aj formálne prehlásené za vedecké ústavy a tomu primerane personálne a vecne vybavené... treba urýchlene schváliť investičnú úlohu Tatranského ústavu a tento vybudovať, ako definitívne sídlo obidvoch ústavov... existenciou múzea, je priamo v TANAP-e zabezpečený aj výskum na poli spoločenských vied..." (Ivan Bohuš, Július Somora).

4. 3. 1966 - "Konceptia Tatranského ústavu bola vypracovaná v súvislosti s prejednaním rozvoja vedecko-výskumnej základne na Slovensku. V rámci Tatranského ústavu budú úseky: lesníckeho výskumu, zoologického, úsek výskumu prostredia, úsek historického a národopisného výskumu. Tieto 4 úseky budú tvoriť výskumnú zložku Tatranského ústavu, založenú na báze terajšej Výskumnej stanice, ku ktorej bude pridelená doterajšia výskumná a dokumentačná činnosť Múzea TANAP-u. Pod jednou strechou (knížnica, fotolaboratórium, propagačná dielňa, dokumentácia, depozity, herbár) sa vytvárajú podmienky existencie jednej výskumnej zložky. V tomto zmysle bola koncepcia prejednaná vo Vedeckej rade povereníka SNR pre pôdohospodárstvo, v kolégiu špeciálnej biológie SAV a Predsedníctve SAV. Všetky menované zložky s koncepciou súhlasia a doporučujú... najmä, aby tomuto pracovisku bol priznaný charakter vedeckého pracoviska..." Ing. L. Kňazovický na spoločnom zasadnutí Poradného zboru a Komisie SAV pre výskum v Tatrách.

3. 6. 1968 - PhDr. Ján Olejník, CSc., vedúci spoločensko-vedného oddelenia.: "Názov Výskumný ústav TANAP-u je nevýstižný, pretože sa týka úzkeho ohraničenia a pro futuro, mohlo by sa stať, že sám štatút by obmedzoval výskumnú činnosť niektorých oddelení. Navrhujem, aby oddelenie historického a etnografického výskumu nieslo názov "oddelenie spoločensko-vedného výskumu, do ktorého patria aj pomocné vedné disciplíny, s ktorými na úseku spoločenských vied prichádzame do styku, ako sú napr.: sociológia osád, sociálna ekológia, stratifikácia, urbanistika..."

December 1968, Bratislava: "Problémy a ciele TANAP-u sú v perspektívnom zameraní činnosti Výskumnej stanice rozhodujúcimi momentmi. Predpokladá sa vytvorenie tématicky zameraných oddelení... jednotlivé úseky výskumu budú mať toto členenie:

1. oddelenie lesníckeho výskumu,
2. oddelenie botanickeho a zoologického výskumu
3. oddelenie abiotického prostredia,
4. oddelenie historického a etnografického výskumu,
5. oddelenie dokumentácie" (Správa o činnosti a ďalších úlohách Výskumnej stanice a Múzea Správy TANAP-u).

8.-13. 9. 1969 - "Zo všetkých okolností zdá sa byť potrebným a žiaducim, splnenie ďalších všeobecných podmienok: možnosť zahrnúť vedecký výskum, ktorý sa robí v národnom parku do globálneho a integrovaného programu. Dosiahnutie toho si vyžaduje existenciu a uznanie centrálnej vedeckej inštitúcie, ktorá by bola dostatočne silná na to, aby mohla najprv presadiť tento integrovaný program a potom, aby sa tento program rešpektoval" (J. P. Harroy - USA, predsedajúci konferencii pri príležitosti 20. výročia TANAP-u a odovzdania budovy výskumu a múzea v Tatranskej Lomnici).